

Корягіна Анжела Миколаївна

*к.ю.н., доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу
Київського національного торговельно-економічного університету*

Биндюк Катерина Геннадіївна

*здобувач вищої освіти факультету міжнародної торгівлі та права
Київського національного торговельно-економічного університету*

ПРАВОВІ ПИТАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ОКУПАЦІЇ

Майже всі держави на шляху свого розвитку приділяють певну увагу захисту і гарантіям прав людини і громадянина, Україна не виключення. У різні часи окремі права людини привертають значну увагу населення, у той час як інші права людини держава певною мірою обмежує. Сьогодні в Україні нагальною потребою є створення ефективних способів забезпечення, гарантій захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях [2].

Верховна Рада України 15 квітня 2014 року ухвалила Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» №1207-VII у цьому законі визначається тимчасово окупована територія [3], а вже 18 січня 2018 року Верховна Рада України підтримує Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях» № 2268-VIII, де визначає тимчасово окуповані території Російською Федерацією та порушення нею норм міжнародного права, а також визнає окупованими деякі території Донецької та Луганської областей, які тимчасово не перебувають під контролем Української влади [4].

Існує фахова думка, що національні «закони про окупацію» не породжують визнання факту окупації та відповідальності держав за міжнародним правом, адже, як зазначала Венеціанська комісія у Висновку щодо Закону «Про тимчасово окуповану територію Грузії», «питання про міжнародну відповідальність не може регулюватися на основі національного

законодавства, а вирішується на базі міжнародного права» (пункт 37) [5]. Закони, прийняті органами державної влади, не можуть «створити» окупацію, проте саме вони можуть привернути увагу інших держав до того, що відбувається у їхній країні. Національні закони «про окупацію» висловлюють консолідовану національну опіку поточного державно-правового стану, політико-правову позицію держави щодо підстав та наслідків втрати ефективного контролю над частиною її суверенної території. Цей факт актуалізує нову для української юриспруденції проблему зобов'язань держав стосовно забезпечення та захисту прав людини на тимчасово окупованих територіях [6].

У 1907 році відбулася Гаазька конференція потім у 1949 році – Женевська конференція. А в 1977 році Україна та Російська Федерація підписали Додатковий протокол I до неї. Саме ці нормативно-правові акти складають базу, яка врегульовує питання окупованих територій. Правовий режим окупованої території також врегульовується звичаєвим міжнародним правом, відповідно до якого окупаційна держава не набуває суверенітету над окупованою територією, а повинна дотримуватися законодавства, діючого на такій території, якщо воно не перешкоджає застосуванню четвертої Женевської конвенції.[2]

Протягом 7 років окупації міжнародні та національні правозахисні організації фіксували факти насильницьких зникнень, тортур, позасудових покарань, політично мотивованих переслідувань та ув'язнень кримських активістів, використання «юридичних» і позаправових механізмів та інструментів для прямої та непрямої дискримінації кримськотатарського корінного населення та українців Криму й знищення будь-яких форм руху спротиву окупації чи підтримки зв'язку з Україною [7]. Ці порушення права відбуваються всупереч міжнародним положенням, які містяться у статті 3 Загальної декларації прав людини [8], статті 9 МПГПП [9] і статті 5 ЄКПЛ [10] та права на справедливий суд, яке закріплено у статті 14 МПГПП [9], статті 6 ЄКПЛ [10]. Аналіз зазначених норм доводить, що кожна людина має право на свободу й особисту недоторканність і нікого не може бути піддано свавільному арешту чи триманню

під вартою та те, що кожна людина має право на справедливий суд, незалежно від громадянства, статі та релігії.

Проте, держава-окупант ігнорує вказані вище норми, підтвердженням цього є Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року, у якій зазначається, що УВКПЛ занепокоєне тим, що «суди» (самопроголошених республік) значною мірою спиралися на зізнання, отримані за допомогою катувань та примусу. Особи, підозрювані у скоєні «злочинів», пов'язаних з конфліктом, на території, яка контролюється обома самопроголошеними «республіками», повідомили УВКПЛ, що вони систематично піддавалися катуванням та іншим формам примусу з боку співробітників «міністерства державної безпеки» та «поліції» і не наважилися б відмовитися від своїх показань, якими вони свідчили проти себе, під час «судових» засідань, побоюючись, що їх знов катуватимуть. Крім того, висловлювалися серйозні занепокоєння щодо явно упереджених суддів та порушення права на презумпцію невинуватості. Усі опитані зазначали, що «судові процеси» щодо них проводилися у закритому режимі, з порушенням права на публічний судовий розгляд, що створювало вільні умови для проявів своєї упередженості суддями. [11]

Разом з цими правами, порушуються також право на повагу до особистого й сімейного життя передбачене статтею 17 МПГПП [9] та статтею 8 ЄКПЛ [10], право на свободу думки, совісті та релігії, які закріплено ст. 18 МПГПП [9] і ст. 9 ЄСПЛ [7; 10].

На нашу думку, одним з найбільш часто порушуваних прав є право на свободу вираження поглядів, яке регламентується ст. 19 МПГПП [9] і ст. 10 ЄКПЛ [10]. Яскравим прикладом порушення цього права є справа українського фермера Володимира Балуха, який після окупації Криму неодноразово публічно демонстрував свою незгоду з діями Російської Федерації, а на знак протесту у березні 2014 року підняв державний прапор України на даху власної оселі. Вже з квітня 2015 року почалися незаконні обшуки, під час яких знімали з даху його будинку й вилучали державний прапор України. Під час одного з таких

обшуків активіста побили поліцейські й притягли до адміністративної відповідальності – заарештували на 10 діб за «непокору вимогам співробітника поліції» [7, с. 35–36].

Аналізуючи всю наведену вище інформацію, хочемо зазначити, що питання захисту прав людини, особливо на тимчасово окупованих територіях, дуже загострюється з кожним днем. Заарештовуються все більше невинних людей, а самопроголошені органи державної влади дозволяють собі все більше порушувати міжнародні норми щодо прав та свобод людини, які ратифіковані майже у кожній країні. Саме тому Україні потрібно ще раз переглянути всі способи захисту прав і свобод людини і громадянина, та удосконалити, зробити більш ефективними й дієвими, доступними для цивільного населення окупованих територій.

З основних способів захисту прав і свобод людини на тимчасово окупованих територіях необхідно удосконалити судовий та позасудові способи захисту.

Одним з найефективніших способів захисту прав людини залишається звернення до міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини (справа «Україна проти Росії» за № 20958/14) [12], проте, не завжди цей спосіб спрацьовує вчасно, тому одним із доступних механізмів впливу на процес забезпечення прав і свобод громадян на окупованих територіях є постійний політичний тиск на агресора та формування коаліції на підтримку деокупації Криму, тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей. Саме комплексний характер трансформаційних процесів, які зараз відбуваються в політичному та правовому житті України, а також події на сході України зумовлює важливість проведення різнобічних науково-теоретичних дискусій, які пов'язані з проблематикою всіх правових і організаційних інструментів захисту прав людини, вдосконалення українського законодавства, та розв'язання проблем, які несуть важливість сучасного демократичного суспільства, а отже стануть значущими з точки зору їхнього змісту, ефективності та дієвості відновлення порушених прав і свобод, відшкодування заподіяних збитків і притягнення винних до відповідальності [2, с. 26].

Джерела:

1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Іляшко О. О. Порушення громадянських і політичних прав та свобод людини на тимчасово окупованих територіях України та способи їх захисту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. Серія: юридичні науки. Том 29 (68) №4. 2018. URL: http://www.juris.vernadskyjournals.in.ua/journals/2018/4_2018/6.pdf
3. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text>
4. Закон України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями в Донецькій та Луганській областях». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2268-19#Text>
5. Venice Commission Opinion on the Law on Occupied Territories of Georgia CDLAD(2009)015. URL: [http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2009\)015-e](http://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2009)015-e)
6. Христова Г. О. Зобов'язання держави у сфері прав людини в умовах окупації. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25. №1. 2018. URL: file:///D:/%D0%92%D0%B5%D1%81%D1%82%D0%BD%D0%B8%D0%BA_1_2018-204-218.pdf
7. Ситуація з правами людини в Криму за 7 років окупації. URL: <https://zmina.ua/content/uploads/sites/2/2021/06/human-rights-situation-crimea-2014-2020-ua.pdf>
8. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015/convKText
9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, ратифікований Указом Президії Верховної Ради Української РСР № 2148-VIII від 19.10.1973. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043/convKText
10. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, ратифікована Законом України № 475/97-ВР від 17.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004KText
11. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2019 року – 15 лютого 2020 року. Управління Верховного комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини. URL: <https://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/29thReportUkraine-UA.pdf>
12. Урядовий портал. Міністерство юстиції України. 14 січня 2021 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/denis-malyuska-yespl-opublikuvav-rishennya-shchodo-prijnyatnosti-spravi-ukrayina-proti-rosiyi-shchodo-krimu>